

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 34 (2013)

Δελτίον ΧΑΕ 34 (2013), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Τίτου Παπαμαστοράκη (1961-2010)

Τίτος Παπαμαστοράκης (1961-2010)

Ροδονίκη ΕΤΖΕΟΓΛΟΥ, Μαρία ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ,
Μαρία ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ

doi: [10.12681/dchae.1738](https://doi.org/10.12681/dchae.1738)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΕΤΖΕΟΓΛΟΥ Ρ., ΚΑΖΑΝΑΚΗ-ΛΑΠΠΑ Μ., & ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ Μ. (2013). Τίτος Παπαμαστοράκης (1961-2010). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 34, XI-XII. <https://doi.org/10.12681/dchae.1738>

ΤΙΤΟΣ ΠΑΠΑΜΑΣΤΟΡΑΚΗΣ (1961-2010)

Ο Τίτος Παπαμαστοράκης γεννήθηκε στην Άνω Βιάννο της Κρήτης στις 10 Απριλίου 1961. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές του, φοίτησε στο Τμήμα Ιστορίας της Τέχνης και Μουσειολογίας της Σχολής Καλών Τεχνών του Βουκουρεστίου (1980-1984). Η αγάπη και η ενασχόλησή του με τη βυζαντινή τέχνη άρχισε από τότε. Η διπλωματική του εργασία με τίτλο: *Ο Ιωάννης Παγωμένος, ένας ζωγράφος των αρχών του 14ου αι. στην Κρήτη* βαθμολογήθηκε με «άριστα».

Με την επιστροφή του στην Ελλάδα αποφάσισε να συνεχίσει μεταπτυχιακές σπουδές στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου μετά από εξετάσεις άρχισε τον Μάρτη του 1985 να εργάζεται ως ειδικός μεταπτυχιακός υπότροφος για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής. Η έρευνα που έκανε για τη διδακτορική του διατριβή, με θέμα το διάκοσμο του τρούλου των ναών της παλαιολόγειας περιόδου, αφορούσε ένα ευρύ πεδίο της βυζαντινής εικονογραφίας και προϋπέθετε δύσκολες ενίοτε επιτόπιες έρευνες, αλλά και γενική γνώση και θεώρηση της βυζαντινής τέχνης. Στα τρία χρόνια (1985-1988) που έμεινε στη Θεσσαλονίκη, του δόθηκε η ευκαιρία να μελετήσει στο Σπουδαστήριο Μεσαιωνικής Φιλολογίας και Βυζαντινής Ιστορίας, με αποτέλεσμα να εντρυφήσει στις φιλολογικές και ιστορικές πηγές και να αποκτήσει ένα στέρεο μεθοδολογικό εξοπλισμό για την προσέγγιση των θεμάτων του βυζαντινού πολιτισμού στο σύνολό τους, χωρίς οριακές δεσμεύσεις μεταξύ των συναφών επιστημονικών κλάδων.

Υποστήριξε τη διατριβή του με τίτλο: *Ο διάκοσμος του τρούλου των ναών της παλαιολόγειας περιόδου στη Βαλκανική χερσόνησο και στην Κύπρο*, το 1992 στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με επιβλέποντες καθηγητές τον Μίλτο Γαρίδη και τη Ντούλα Μουρίκη. Η διατριβή εκδόθηκε το 2001 στη σειρά *Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* και τιμήθηκε το 2003 από τη Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία με το έπαθλο Μαρίας Θεοχάρη.

Από το 1992 έως το 1996 υπηρέτησε για τρία εξάμηνα ως εντεταλμένος με το βαθμό του λέκτορα στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Κρήτης, ενώ από το 1996 έως το 2003 ως εντεταλμένος με το βαθμό του επίκουρου καθηγητή στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, παρέχοντας διδακτικό, εξεταστικό και ερευνητικό έργο. Σε αυτό το Πανεπιστήμιο και το αντίστοιχο Τμήμα είχε και τη μακροβιότερη θητεία του, αφού τον Ιούνιο του 2002 έγινε η εκλογή του στη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή στο γνωστικό αντικείμενο «Ιστορία της Τέχνης» και το 2008 στη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή στο γνωστικό αντικείμενο «Ιστορία της Βυζαντινής Τέχνης». Ακολούθησε τον Μάρτιο του 2009 η εκλογή του ως αναπληρωτή καθηγητή της Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Όταν τελικά ανέλαβε τα καθήκοντά του τον Οκτώβριο του 2010, η αντίστροφη μέτρηση για τη ζωή του είχε ήδη αρχίσει. Με πολύ κόπο και μεγάλη αντοχή πραγματοποίησε λίγα σεμινάρια, που ωστόσο ενθουσίαζαν τους φοιτητές και του έδιναν κουράγιο. Το νήμα της ζωής του κόπηκε στις 11 Νοεμβρίου 2010.

Το επιστημονικό έργο του Τίτου Παπαμαστοράκη είναι μεγάλο και άπτεται διαφόρων κλάδων της βυζαντινής τέχνης, αφήνοντας να διαφανεί το εύρος της σκέψης του, των αναζητήσεων και των ερευνών του. Στη διδακτορική του διατριβή, στην οποία εξετάζονται τα εικονογραφικά προγράμματα των τρούλων των ναών της Βαλκανικής χερσονήσου και της Κύπρου κατά τη διάρκεια της παλαιολόγειας περιόδου (1261-1453), εκτός από τη συγκεντρωτική καταγραφή ενός μεγάλου αριθμού μνημείων, μερικές φορές αδημοσίευστων ή ατελώς δημοσιευμένων, επιχειρείται η ανάλυση και η ερμηνεία των εικονογραφικών προγραμμάτων, αλλά και η σχέση τους με τους χορηγούς. Τους προβληματισμούς του για τα θέματα αυτά εμβάθυνε σε τρία άρθρα του σχετικά με τα εικονογραφικά προγράμματα του τρούλου σημαντικών βυζαντινών ναών του 12ου-13ου αιώνα, αναλύοντας τους παράγοντες που επηρέασαν τη διαμόρφωση των προγραμμάτων και διατυπώνοντας ερμηνείες για το νοηματικό τους περιεχόμενο και τις ιστορικές συνθήκες δημιουργίας τους.

Σε πολυάριθμες μελέτες του, στα επόμενα χρόνια, συνδυάζει την ανάλυση των έργων τέχνης και της εικονογραφίας με πληροφορίες από ιστορικές και φιλολογικές πηγές, αναδεικνύοντας τα κύρια ερευνητικά του ενδιαφέροντα και

κάνοντας φανερή τη μέθοδό του: την ορθή ανάγνωση και τοποθέτηση του έργου τέχνης στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο που το παρήγαγε και την ερμηνεία του με βάση τις πληροφορίες των πηγών. Σε ορισμένες από τις μελέτες αυτές ανασκευάζει προηγούμενες απόψεις, ενώ σε άλλες η ιδιοφυΐα του τον ωθεί σε λεπτομερείς έρευνες στις φιλολογικές πηγές σχετικά με ιστορικά πρόσωπα και κυρίως μέλη των αυτοκρατορικών οικογενειών ή με τη δημιουργία εικαστικών μορφών και εικονογραφικών τύπων. Το ιδεολογικό και συμβολικό περιεχόμενο των έργων, η μελέτη των βυζαντινών επιγραμμάτων, ο συλλεκτισμός, οι τομές και οι συνέχειες ανάμεσα στην αρχαιότητα και το μεσαιωνικό κόσμο, αλλά και η μελέτη ιστορημένων χειρογράφων και έργων τέχνης που δημιουργήθηκαν εκτός των ορίων της αυτοκρατορίας, είναι ανάμεσα στα θέματα που περιλαμβάνονται στα ολοένα διευρυνόμενα ερευνητικά του ενδιαφέροντα. Η συνεργασία του με το Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και ιδιαίτερα με τους Διευθυντές Ερευνών Χριστίνα Αγγελίδη και Ηλία Αναγνωστάκη, του έδωσαν εξάλλου τη δυνατότητα να εντρυφήσει και σε άλλα πεδία μελετώντας πρωτότυπα θέματα και διατυπώνοντας ενδιαφέρουσες απόψεις. Αλλά και οι μελέτες του σχετικά με τη μικροτεχνία, που συνδυάζονται με ιστορικά στοιχεία, είναι σημαντικές και άκρως διαφωτιστικές για τα συγκεκριμένα έργα και την εποχή τους.

Οι φορητές εικόνες τέλος δεν έμειναν έξω από τα ενδιαφέροντά του. Στην έκδοση για τις εικόνες της μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους παρουσιάζει είκοσι οκτώ εικόνες βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, πολλές από τις οποίες δημοσιεύονται για πρώτη φορά και συμμετέχει στην παρουσίαση του επιστυλίου του καθολικού της μονής. Στο πλαίσιο της έκθεσης «Προσκύνημα στο Σινά. Θησαυροί από την Ιερά Μονή της Αγίας Αικατερίνης» παρουσιάζει τις σταυροφορικές εικόνες θέτοντας εκ νέου τα προβλήματα της μελέτης των εικόνων αυτών και προτείνοντας λύσεις, ενώ στην έκθεση «Μήτηρ Θεού. Απεικονίσεις της Παναγίας στη βυζαντινή τέχνη» γράφει το λήμμα για τη γνωστή κομνήνεα εικόνα του Σινά με τη Βρεφοκρατούσα και μορφές της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, αναλύοντας με μοναδικό τρόπο την εικονογραφία της.

Η βαθιά σκέψη, η συνδυαστική ικανότητα, η δημιουργική φαντασία και η απόλυτη αφοσίωση στη μελέτη και την έρευνα χαρακτήριζαν τον Τίτο μαζί με το διακαή πόθο να συνδράμει σε μια ανανέωση της μελέτης και ερμηνείας του βυζαντινού πολιτισμού και να μεταδώσει το πάθος του για τη βυζαντινή τέχνη στους νέους βυζαντινολόγους. Εξαιρετικά δραστήριος, μοιράζοντας το χρόνο του ανάμεσα στη διδασκαλία και την έρευνα, συμμετείχε πολύ συχνά με εισηγήσεις και ανακοινώσεις σε συνέδρια, συμπόσια και επιστημονικές ημερίδες, ήταν στην οργανωτική επιτροπή συμποσίων και συνεργάτης σε ερευνητικά προγράμματα.

Ο Τίτος αγάπησε ιδιαίτερα τη Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία από τα πρώτα χρόνια των μεταπτυχιακών σπουδών του και μετείχε με ανακοινώσεις στα Συμπόσια και με δημοσιεύματα στο Δελτίο. Στις εκλογές του 2003 έγινε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας και έκτοτε εργάστηκε με ζήλο για τη διοργάνωση των ετήσιων Συμποσίων και για την επιτυχή πορεία του εκδοτικού έργου, κυρίως του Δελτίου. Στο ζεστό περιβάλλον των Συμποσίων της ΧΑΕ είχε, επίσης, την ευκαιρία να διαλέγεται με τους νεότερους βυζαντινολόγους και να τους ενθουσιάζει με τις ιδέες του. Συζητούσε με όλους τους συναδέλφους τα θέματα που τους απασχολούσαν και είχε πάντα τις δικές του, μερικές φορές ρηξικέλευθες απόψεις. Οι θερμές ευχαριστίες που εκφράζονται αναλυτικά σε πολλές από τις πρόσφατες δημοσιεύσεις, ιδιαίτερα των νεότερων βυζαντινολόγων, μαρτυρούν ότι η επικοινωνία ήταν θερμή και ουσιαστική.

Ο Τίτος ήταν παρορμητικός, στους φίλους του έδινε απλόχερα το ενδιαφέρον, την ανοιχτή του αγκαλιά και το ξύπνο χιούμορ του. Έτσι θέλουμε να τον θυμόμαστε.

ΡΟΔΟΝΙΚΗ ΕΤΖΕΟΓΛΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΚΑΖΑΝΑΚΗ ΛΑΠΠΑ
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ